

Det politiska talet en underskattad kraft

Tommy Bruhn, Anders Sigrell & Martin Sundby*

I en fungerande demokrati är det politiska talet en betydelsefull kommunikationsform, eftersom talet låter politikerna uttrycka sina resonemang i sin helhet och i samtidig närvaro med åhörare. Talen under Almedalsveckan på Gotland är ett tydligt exempel. Den veckan fick sin början med att **Olof Palme**, då socialdemokratisk utbildningsminister, talade till Visbyborna under sin semester 25 juli 1968, och är idag organiserad kring att representanter för våra riksdagspartier håller var sitt tal.

Politik kan studeras och granskas på många olika sätt, men politikens språkbruk är centralt i de flesta. Detta eftersom politik i stor utsträckning handlar om att överlägga, bilda opinion och övertyga – till exempel om att det egna partiets förslag är i linje med folkets vilja, att vissa konfliktlinjer är av större betydelse än andra, eller att vissa händelser förs fram som signifikativa för ett mer omfattande politiskt och samhälleligt

---

* Tommy Bruhn är lektor i retorik vid Köpenhamns universitet. Anders Sigrell är professor i retorik vid Lunds universitet. Martin Sundby är doktorand i retorik vid Lunds universitet.

problem. Det politiska språket, skriver statsvetaren **Erik Åsard** i sin bok om svenska partiledare i talarstolen, är det viktigaste påverkansinstrument som politikerna har (2018: 11).

Idag är utbudet av medieplattformar som kräver partiledarnas deltagande större än under riksdagsvalen före millennieskiftet. Partiledarna ska vara med i *Studio Ett*, *Ekot*, *Aktuellt*, *Rapport*, *TV4*, i dagstidningars webb-tv och nu på senare år även in influencers i olika kanaler. Det ligger en potentiell fara i att detta kan påverka den politiska kommunikationen negativt, när risken att trampa fel ökar med mängden av olika sammanhang. Exempelen på detta är många, men här utgör Liberalernas partiledare **Nyamko Sabunis** framträdanden, med bland annat tal om flytt till Norge och möjligt regeringsamarbete med Sverigedemokraterna strax innan hon avgick ett tydligt exempel.

Förenkling eller fördjupning

Faran beror till viss del på att människor alltid talar i ett sammanhang, på en plats och en tidpunkt och med någon. Men en utsändning, som de ovan nämnda är exempel på, lösgör det som sägs från det direkta sammanhanget. Det kommer att möra sin publik i många olika, och i många fall oförutsedda sammanhang. Det gör den typen av kommunikation till en svår konst, som politiker mer eller mindre medvetet kan försöka kompensera för.

När risken att trampa fel ökar kan det leda till att partiledare upprepar sig mer, och att det politiska budskapet i högre grad reduceras till slagordsartade

uttryck som passar bra som ett kort inlägg på sociala medier. Hur ska journalister hantera de tendenser till förenkling som riskerar att försvåra ett initierat och reflekterat ställningstagande för medborgare?

Även om platserna för möjlig medieexponering ökat så lever det traditionella politiska talet kvar. Frågan är om sådana politiska tal mer och mer har spelat ut sin roll, eller kan det rentav vara så att det har en ännu viktigare roll att spela än tidigare, sett mot bakgrund av ovan nämnda medielandskap? I den här texten ska vi lyfta några argument för att det traditionella politiska talet får en fortsatt demokratisk relevans i det 21:a århundradet.

Det politiska talet har, som kommunikationsform betraktat, andra egenskaper än intervjun och debatten, för att inte tala om samtalet och sociala medieinlägget. Framför allt skiljer de sig åt på ett par väsentliga punkter.

Samtidig eller senare konsumtion

Den kanske tydligaste av dessa är förhållandet mellan den som uttrycker sig och den som lyssnar, och detta beror inte i obetydlig grad på själva mediet som används för kommunikation. Talet framförs i regel inför en publik på plats, vars sorl, ansiktsuttryck, rörelser, applåder, skratt och eventuella burop ger talaren en direkt återkoppling på vad som sägs. Även de mest luttrade politiska talare känner när deras starka poäng exempelvis bara medför en loj och artig applåd, där talaren kanske hoppats på en ovation. Publikens direkta reaktioner är också en kollektiv temperatur-

mätare, och när vi står i en publik märker vi också hur andra lyssnare reagerar på vad som sägs. Och även om tv-kameror är närvarande så kräver den därvarande publiken uppmärksamhet.

Publiken är deltagare

Intervjuer eller debatter i tv och radio är, som jämförelse, ofta inspelade i slutna rum bakom förhållandevis tunga dörrar. Naturligtvis förutsätts en publik när talaren tar till orda i sådana sammanhang, men den är precis det – en föreställning. Detsamma kan sägas klart gälla för plattformar som Twitter, Facebook, Youtube, trendkänsliga influencers och Instagram. Även om vi med dessa verktyg kan ha ett hum om vem som lyssnar till oss, genom följарlistor, och ropa på uppmärksamhet från en viss typ av lyssnare via en hashtag, så är denna publik i stort okänd, på samma sätt som etermediernas publik. Deras reaktioner kommer inte samtidigt till talaren, utan fördröjt – ibland efter att lång tid förflutit.

Talet är därmed relationsbyggande på ett sätt som andra kommunikationsformer inte är. Även om vi genom sociala medier direkt kan gå in i dialog med olika svar på inlägg, så är offentligheten särskilt närvarande och tydlig vid talet – som kroppar av kött och blod. Och med detta följer en särskild risk och utsatthet för talaren. Hur väl förberedd en talare än är så finns alltid risken att försäga sig, eller helt enkelt säga saker som inte faller i god jord. Situationen som talaren träder in i innebär en risk att konkret och direkt tappa ansiktet inför sina medmänniskor, och att en stor grupp människor märkbart och samtidigt förkastar

hens uppfattningar. En twitterstorm kan tyckas vara en större risk, men en viktig skillnad ligger i mediering och samtidighet. Den typen av kritik är fördröjd. Ofta syns exempel på hur kritik av det korta, lösryckta citatet bemöts med att det är taget ur sin kontext, och det vittnar om en grundläggande skillnad i hur människor förstår kommunikation i olika medier. Missförståndet av en talepunkt eller en tweet kan hänföras till att kritikern inte förstått sammanhanget eller helheten. Men talet är en form som underförstår samtidighet, och därtill att varje ord är en del av talets helhet. Risken och utsattheten är därmed mer sammanbunden med helheten av budskapet för talaren, än den lilla delen av det, som det är i twittrarens ofta fragmentariska kommunikation.

Att lyssna är en konst

Samtidigt utsätter sig också publiken för en risk, nämligen risken att få sina övertygelser förändrade. Denna grundläggande ”retoriska uppgörelse” (*rhetorical bargain*), som den nyligen kallats av forskaren och talskri- varen **Rob Goodman**, bygger på vad flera forskare kallat demokratins bortglömda konst, nämligen lyssnandet. **Ian Wachtmeister**, partiledare för Ny demokrati, liknade i en av sina böcker politiker vid krokodiler – de är stora i käften men saknar öron. Riktigheten i den utsagan kan lämnas osagd, men den säger kanske någonting om hur politisk kommunikation i dagens medielandskap kan uppfattas. I själva verket bedrivs ett rejält och aktivt lyssnande till den ”allmänna opinionen” av våra folkvalda och deras politiskt sakkunniga, men det ska

sägas att det är viktigt dels var de lyssnar, dels i vilka syften. Någon läsare minns kanske de många lyssnandebesök på arbetsplatser ute i landet som **Fredrik Reinfeldt** företog sig under arbetet med Moderaternas partiförnyelse. Det var ett sällsynt exempel på hur en politiker kan visa upp ett aktivt lyssnande.

Den typ av slagkraftiga och nedkokade formuleringar som lämpar sig för intervjuer, debatter, eller spridning i sociala medier lånar sig inte till lyssnandet i den förståelse som är särskilt viktig för demokratin: Det långsamma och reflexiva lyssnandet. Sådant lyssnande är i skriande behov av längre, fördjupade resonemang för att fungera.

Lyssnandet är också en förutsättning för att faktiskt kunna nå fram och påverka en mottagare. Om någon mycket tydligt signalerar ”Jaja, säg färdigt ditt nu så jag får säga mitt viktiga”, då är det högst osannolikt att samtalspartnern blir särskilt benägen att låta sig influeras. Detta gäller också det politiska talet. Hur kan en talare signalera lyhördhet för en månghövdad publik? Ett sätt är att ta upp de faktiska motargument som alltid finns mot en ståndpunkt, och särskilt de motargument som den aktuella publiken kan tänkas hysa. Det är inte bara kommunikationseffektivt; det stärker också trovärdigheten. Ett tydligt exempel är **Mona Sahlin** (S) som efter en debatt med **Birger Schlaug** (MP) fick frågan om motståndarsidans starkaste argument. Hon svarade: ”Det är det, det, och framförallt det”. Schlaug fick samma fråga och svarade: ”Finns inga”. Här blir det tydligt att den som också kan se att det finns poänger med andra ståndpunkter än de egna blir mer trovärdig.

Överväga den andra sidans argument

Den kanske mest pregnanta formulering av den antika filosofins kritik av retoriken är att den försöker göra det starkaste argumentet till det svagaste, och vice versa. Det låter bestickande, men det stämmer. Och det måste vi alltid försöka göra. Vi har alla ändrat oss, också i frågor där vi var mer eller mindre säkra på att vi aldrig skulle ändra oss. Alltså kan det finnas anledning att försöka göra det svagaste till det starkaste och vice versa, för det kan visa sig att det till synes starkaste är svagt, och det svaga egentligen starkt. Den grekiska filosofen **Aristoteles** bestämde retoriken domän som ”det som kan vara på annat sätt”. Om något kan vara på annat sätt, då kan vi knappast bestämma i förväg vad som är det starkaste argumentet, eller vad som är rätt och riktigt. Hur rätt vi än har i en fråga, så kan det finnas andra, ännu bättre förhållningssätt. Om vi inte lyssnar och har stängt dörren för att kunna till oss denna möjlighet, så skulle jorden fortfarande vara platt.

Att lyssna har också en etisk dimension. Om vi talar för att övertyga eller i alla fall påverka andra, bör vi också själva vara beredda att på allvar överväga seriösa motargument. En sådan hållning är direkt central i en fungerande demokrati för att inte riskera att eroderas av polariserande svart-vitt tänkande. Det är en svår sak, att inte bara faktiskt lyssna, utan också visa sig lyhörd, särskilt vid masskommunikation.

Det är också här det politiska talet kan fylla en särskild roll i demokratin, eftersom politiker kan lägga ut sina idéer noggrant, inklusive skäl att överväga

dem liksom för publiken att stödja dem. Talet är, vid sidan av debattartikeln, en kommunikationsform som ytterst lämpar sig för argumentation i betydelsen att argumentera för eller emot vad samhället bör göra – vilket är någonting annat än att argumentera med en motståndare, vilket tenderar att vara fallet i debatten. På så vis är talet också ett format som bjuder in till ett djupare lyssnande, i så mening att det låter talaren ostört utveckla sina resonemang. Till skillnad från debattartikeln, tenderar det politiska talet att spänna över flera fält, ämnen och problem, och kan därmed kommunicera ett sammanhang och sammanföra olika ståndpunkter till en helhet. Det är inte bara en möjlighet, det är också någonting som talare (och deras talskrivare) utgår från vid sitt författande.

Talets logik

Den underförstådda förväntan som präglar talskrivandet – samma som vid den argumenterande artikeln – är att be åhörarna att lyssna, reflektera och ta till sig talarens mening. Denna logik präglar talet som form för politisk kommunikation mer än exempelvis debatten, där motståndaren spelar en särskild roll – debatten är en kraftmätning mellan alternativ, snarare än ett tillfälle att berätta om enskilda alternativ på djupet. Kanske finns ansatsen att kommunicera en helhetsförståelse av en världsbild också tillgänglig i politikernas sociala medieflöden – men sådan kommunikation är så pass fragmenterad, tillfällig och sammanhangslös att den förlorar sin möjlighet att bilda en lättgriplig helhet. Tweeten vill mana till direkt reaktion, och det är

ett omfattande arbete för såväl journalister som medborgare att rekonstruera uppfattningar från spridda påståenden. Talet spelar således en särskild roll, som en avgränsad tid för närvaro och lyssnande.

Detta formmässiga grunddrag är en utmaning för den politiska journalistiken, vars uppgift är att klargöra, kontextualisera och, tyvärr får vi ändå drista oss att säga, portionsförpacka politiska budskap i vår tid. Forskare inom flera fält och traditioner har påvisat hur samspelet mellan medielogik och politisk retorik leder fram till att det kortfattade och slagkraftiga får en mer framskjuten roll än det kanske förtjänar. Rob Goodman menar exempelvis att detta leder till att den retoriska uppgörelsen mellan talare och publik bryts, då det kortfattade låter politiker undvika risk. Det kan tyckas vara ett paradoxalt påstående, när man minns exempelvis de stora risker som följer på tillspetsade och citatinbjudande formuleringar i Ekots lördagsintervju, eller i kontroversiella tweets. Men Goodmans poäng är att den som i tal och samtal lägger ut sina uppfattningar i mer detalj löper en betydligt djupare risk. Detta eftersom det är en sak att få kritik för en ståndpunkt, och en annan att bli avfärdad för de resonemang som underbygger den. Det senare är en betydligt djupare, närmast existentiell risk. Samtidigt är dessa resonemang värda risken eftersom den som vill övertyga andra om sin egen tro gör bäst i att ge goda skäl för att anamma den. Det lösryckta och outvecklade påståendet kan upprepas och väcka reaktioner, men kan det verkligen övertyga någon? Bjuder det in till att faktiskt lyssna?

Journalister och det politiska talet

Det ska här sägas att svenska journalister och politiska kommentatorer har en god förmåga att summera och förklara politiska tal. Det har dels att göra med ett stort kunnande, men också dels för att de är vältränade lyssnare. Vi vill tro att det är en fråga om att lyssna till, och kanske än viktigare, att lyssna öppet, snarare än att lyssna efter något vi söker på förhand. Det handlar om att inte enbart lyssna efter *vad* någon vill göra, utan vilka grunder eller syften som finns för att göra det, liksom varför dessa syften valts. Det slår oss ibland hur sällan intervjuande journalister frågar våra politiker på djupet om *varför* de vill genomföra en särskild reform, om *hur* den är tänkt att fungera, eller om relationen till övrig politik. Det är frågor som visar en öppenhet att lyssna just på djupet. Och det är också den typen av resonemang det finns utrymme för i talet. Men den kritiska frågan att ställa är huruvida rapportering och kommentering av tal verkligen tar fasta på dess särart, liksom om journalistiken i sig uppmuntrar talare att utsätta sig för risken att tydligt lägga fram sina skäl och resonemang. Det finns en risk om mediebevakningen av de traditionella politiska tal som når en stor publik, exempelvis de årliga talen under politikerveckan i Almedalen på Gotland fokuserar mer på det politiska spelet än på innehållet i talen. Viktiga frågor som vi menar borde belysas i bevakningen är sådant som rör det som är utmärkande för den enskilde talarens språkbruk, exempelvis de myter och berättelser om det svenska samhället som där framställs.

Svensk talkultur är i samtiden tydligt anknuten till specifika tillfällen. De politiska tal som tenderar att få

medieuppmärksamhet – utanför lokalpress – är i regel sådana som hålls runt vissa särskilda händelser. Det är talen vid Almedalsveckan och Järvaveckan i Stockholm på senare år, nyårstal, första maj, och de som hålls vid viktiga enskilda tillfällen – stora manifestationer, minnesstunder, kongresser och nationella kriser – som får särskild uppmärksamhet. Så till vida lever det traditionella torgmötet en tynande tillvaro, även om särskilt partiledarnas besök i olika städer under valkampanjer någon gång rapporteras om. Men vi vill tro att de här till synes mindre viktiga har en viktig funktion att fylla i den nära och mer vardagliga demokratin. Det finns fler politiker än partiledarna som det kan vara värt och viktigt att lyssna på. Partiledareffekter kan enligt statsvetenskaplig forskning vara mindre viktiga för väljarbeteende än vad pressens rapportering kan låta påskina. I jämförelse har flera andra länder en mer ingående bevakning av just tal under valkampanjer. Talen från amerikanska kandidater vid lokala ”rallies” får till exempel stor uppmärksamhet.

Den närvarande publiken

Vi är inte här ute efter att radikalt omformulera den politiska journalistikens roll, att offentliggöra och kritiskt granska politiskt handlande, inklusive övertygande- och påverkansförsök. Vad vi vill påminna om är vikten av den djupare förståelse av politik som kan höras i talet som en mer utförlig kommunikationsform, med den tydligt närvarande publiken. Själva ordet ”kritisk” har gamla rötter, i antik grekiska betyder *krites* ’domare’, och *krisis* i det närmaste ’omdöme’.

En och annan journalist skulle nog skruva på sig av obehag vid detta etymologiska argument – inte ska väl journalister ska sätta sig till doms över politiskt tal?

Självklart inte. Det är det medborgarnas uppgift. Demokratins grundprincip är att folket, från vilka all makt utgår, bedömer dem. Så till vida är offentlighetens demokratiska samtal också en kollektiv omdömesprocess, och journalistikens kritiska roll är att understödja denna process. Att contextualisera, förklara och problematisera – att hjälpa medborgarna att bättre förstå. Talet är därmed en helt central politisk kommunikationsform i en fungerande demokrati, eftersom talet låter politikerna uttrycka sina resonemang i sin helhet, och därtill i samtidig närvaro med åhörare. Det kan ge en förståelse som vi medborgare behöver för att kunna utöva ett gott omdöme när vi resonerar, samtalar och påverkar varandra i politiska frågor.

Vi vågar drista oss till att hävda att det politiska talet är den kommunikationsform som allra tydligast lånar sig till att upprätthålla den retoriska uppgörelse på vilken en god demokrati vilar – viljan att från talaren låta sina politiska idéer prövas på djupet av direkt närvarande medmänniskor, och öppenheten från åhöraren att faktiskt lyssna och låta sig övertygas, om skälen är goda. Måhända är det bara det mellanmänniskliga samtalet som ännu tydligare kan visa upp denna ömsesidiga vilja att lyssna och ändra sig, men det är av logistiska skäl inte genomförbart i någon större utsträckning i ett samhälle av Sveriges modell.

Referenser

- Aristoteles. (2012). *Retoriken*. Övers. Akujärvi, J. Retorikförlaget.
- Boije, Edvin & Oleskog Tryggvason, P. (2015). Partiledareffekter i 2014 års riksdagsval. I Bergström, Annika, Bengt Johansson, Henrik Oscarsson & Maria Oskarson, Red. *Fragment*. SOM-institutet.
- Goodman, Rob (2021). *Words on Fire: Eloquence and Its Conditions*. Cambridge University Press.
- Åsard, Erik (2018). *Politik och retorik. Svenska partiledare i talarstolen*. Historiska Media.